

Kulcsár Péter (1934–2013)

„A kérdés, amelyre választ keresek, eléggé kézenfekvő, azonban az irodalom általam ismert szeletében föl sem vetődött.”¹ Életében – tudomásom szerint – utolsóként megjelent, könyvnyi terjedelmű tanulmánya kezdődik ezzel a megdöbbentő, és kulcsár-péteriesen ravasz, duplacsavarosan szerény mondattal. A kérdés feltevése után így zárja le a tanulmány bevezetését: „Minthogy pedig felkészültségem az újabb időszakokra nem elegendő, az alábbi dolgozat befejezését az utódokra hagyom.”

Tekintsük át Kulcsár Péter történész, könyvtáros, egyetemi tanár pályáját címszavakban! Az ELTE újságíró szakára veszik fel, de mivel a szak végül megszűnik, már az első tanévben átirányítják a JATE magyar-történelem szakára, ahol két hét elteltével kiemelt hallgatóként történészi képzést kap. A szegedi egyetem könyvtárában kezd dolgozni, előbb szerzeményezőként (ők válogatják ki és veszik meg az új könyveket), majd a különgyűjtemények osztályvezetője. Közben elvégzi a latin, majd a könyvtár szakot is, doktorál és kandidátusi fokozatot szerez. 1973-ban (részben azért, mert a kommunista testvérpártok napilapjait olcsóbban sikerül beszereznie a könyvtár számára) a budapesti Egyetemi Könyvtárba kerül, ahol újra a szerzeményezés lesz a területe (osztályvezetőként), majd 1980-tól főigazgató-helyettes. 1990-ben megszerzi az akadémiai doktori címet („Végre megengedték nekem, hogy arról írjak, amiről szeretnék”), majd 1995-ben habilitál az ELTE-n. Ugyanebben az évben a Miskolci Egyetem tanszékvezetője lesz, ahol 1996-ban a szövegtudományi doktori iskola egyik alapítója. 2004 decemberétől professor emeritus. 2005-ben megkapta az MTA Irodalomtudományi Intézete és a Nemzetközi Magyarágtudományi Társaság Klaniczay Tibor-díját, amire nagyon büszke volt. Tudományterületének minden számottevő hazai tudományos bizottságában (az MTA Művelődéstörténeti, Irodalomtudományi, Textológiai és Könyvtörténeti Bizottságaiban; az utóbbinak 15 éven keresztül elnökeként), valamint szerkesztőségében (Irodalomtörténet, Irodalomtörténeti Közlemények, Magyar Könyvszemle) jelen volt. Mindemellert sokgyermekes családapa, egy lakonikus, tán néha szkeptikus, önironikus, de derűs ember, akinek jó volt a társaságában lenni.

Szakterülete elsősorban a 15–17. századi magyarországi történetírás és általában a művelődéstörténet, de foglalkozott irodalmi életművekkel, és könyvtári munkássága is jelentős. Farkas Gábor Farkas idézi egy pályatárs mondását: „Péter historikusnak inkább irodalomtörténész, irodalomtörténésznek inkább historikus.” Sajnos az általa

1 *A történelemszemlélet előzményei*, Publicationes Universitatis Miskolcensis: Sectio Philosophica, 16(2011)/2, 5–128.

kutatott anyag, a történetírás mindkét tudományterületen mellékszál. A történészek számára ezek az írásművek nem első-, hanem sokadrendű bizonyító erővel rendelkeznek; az irodalomtörténetből műfaji szempontból lógnak ki, a művelődéstörténetet pedig, ahova ez a fajta kutatás igazából tartozna, jelen idő szerint nem tekintik önálló, az előbbiekkal egyenrangú tudományterületnek.

Kulcsár Péter komoly tudományos apparátussal ellátott szövegkiadásokat készített, melyek közül a legnagyobb nemzetközi visszhangot a Brepols kiadó *Corpus Christianorum* sorozatában megjelent *Mythographi Vaticani* keltette, amely egy budapesti egyetemi könyvtári kódex, illetve vatikáni, müncheni, londoni, velencei, firenzei és bécsi kéziratok alapján készült. A kiadás alapján a vatikáni mitográfusok szövegét angolra és franciára is lefordították, 2012-ben pedig megjelent a magyar fordításuk is. A Brepols kiadása belekerült a CETEDOC adatbázisba, ami különféle adathordozókon a világ valamennyi jelentős egyetemén elérhető. Létrehozott ősnymtatványkatalógust (*Catalogus incunabulorum Bibliothecae Batthyányanae*), történeti források katalógusát (*Inventarium de operibus litterariis ad res Hungaricas pertinentibus ab initiis usque ad annum 1700*), történeti monográfiákat (Kapisztrán Jánosról és a Jagellókról) és rengeteg fordítást (főleg középkori és kora újkori történeti munkákét, külön kiemelve Bonfini nagy művét, *A magyar történelem tizedeit*, melynek textológiájával, keletkezéstörténetével, utóéletével és különös leágazásaival, például a *Téli rege* „cseh tengeré”-vel is foglalkozott). E lapban külön ki kell emelnünk a Zrínyi- és a Bessenyei György-kutatásban betöltött szerepét. Zrínyi kapcsán számos könyv és tanulmány született (nem egy közülük barátjával és gyakori szerzőtársával, Kovács Sándor Ivánnal), Bessenyeiből pedig egy, az életműkiadás részeként megjelenő kötet (*Társadalombölcséleti írások, 1771–1778*) segítségképpen egy másik barátnak, Bíró Ferencnek – „ők aztán vittek, először csak segédnek, aztán önállósítottam magam”.²

Hihetetlen anyagismerete volt, ráadásul ő olyan obskúrus, kevesek vagy éppen senki más által nem forgatott forrásokat is olvasott („Pontosan tudom, hányszor kérték ki a Schwandtnert az Egyetemi Könyvtár raktárából. Soha, azt hiszem, soha”), ami teljesen egyedivé tette a történelmi rekonstrukcióit. Nem tudom, hány nyelvet ismert, de tanárként úgy tartotta, hogy legalább a szakirodalmat minden nagyobb európai nyelven el kell tudni olvasni. Már kisgyerekként is sokat olvasott, és választékossága, nyelvi leleményessége, játékosága visszaköszön a saját írásában. Tanítási „módszere” a közös munka volt: a kis létszámú, elsősorban szövegek olvasásával foglalkozó szeminárium, de nem ritkán egy-egy könyvtár olvasótermében, sőt raktárában tartott foglalkozást. Elméleti művek helyett a gyakorlatot részesítette előnyben, konkrét kéziratokon keresztül lehetett megérteni a történettudományi szemléletet (mindenkinek magának kellett rájönnie), de ezen felül egyfajta bevezetés is volt ez a kéziratok források (együttal a 18. századi első nagylélegzetű szövegkiadások és kéziratgyűjtemények) világába. Schwandtnert, Hevenesi, Katona, Cornides, Pray – soha korábban nem hallott nevek és életművek. Néha behozott mutatóba érdekesebb kritikai kiadásokat, például

2 Egyetlen nagyobb lélegzetű Kulcsár-interjút találtam, tanítványai, Horváth Zita és Nagy Gábor készítették (Gesta, 2006, 61–65). Több idézet innen származik.

egy olyan kötetet, amely egy latin költő szinte teljesen elveszett életművét tartalmazta (talán ha négy eredeti sor maradt fenn), a kötet nagy része olyan mondatok alapján rekonstruálta az életművet, mint „ahogy X írja...”. Szellemesnek tartotta, de egyúttal a textológián túlmenőnek is, ő maga sohasem csinált efféle – noha fantáziájából és erudíciójából tellett volna.

Sajátos stílusa volt mind az írásmódjában, mind az életben. Szkepticizmus jellemezte, nem volt könnyen fellelkesülő ember, legalábbis nem mutatta ki. Ugyanakkor ha egy ügy mellé odaállt (kutatási problémák, lektorálás, könyvbeszerzés vagy éppen tanszékalapítás), akkor nem a gesztusaival, hanem tényleges gyakorlati segítséggel szolgált, amivel később sem igazán dicsekedett, így ezek némelyike homályban maradt (valamennyi nekrológ megemlékezett ilyen segítségekről). Valószínűleg nagy szerepe volt fontos könyvtári pozíciók betöltésekor felmerülő választásban, így Mader Béla (a Szegedi Egyetem könyvtára), Németh G. Béla, Szögi László (budapesti Egyetemi Könyvtár), Monok István (Országos Széchényi Könyvtár) esetében sokat nyomott a szava. Sokkal tartoznak neki olyan kutatási programok, mint az Országos Antikva Feltárás, a Kora Újkori Kéziratok Tára, Régi Könyveink Kéziratossági Bejegyzései. Ha már a gesztusokat említjük, ki ne hagyjuk jellegzetes legyintő kézmozdulatát, amihez legfeljebb egy „ehh!” társult. Nagyon tudott örülni, ha azt látta, hogy valaki elgondolkodott egy-egy megjegyzésén, vagy ha rámutatott egy tévedésére, hiányosságára, ahogy annak is, ha a sokszor átolvasott szövegben „Nini!” – egy macskakaparásnak vélt rész végre megadta magát.

„A világnézet a szemlélet pórázán úgy vezeti az egyes tudományokat, hogy azok egymástól való függetlenségük, eltérő anyaguk, más módszerük ellenére összhangban mozogjanak a társadalmi cél felé, és ne hozzanak egymással fundamentálisan, elvileg, ideológiailag ellenkező eredményt.”³ Ki tudja, hogy a pórázon vezetett tudományok hasonlatát valakitől kölcsönözte, vagy saját sütetű lelemény, az azonban bizonyos, hogy ezt a képet bajosan fogalmazhatta volna olyasvalaki, akit hidegen hagynak a humanista olvasmányok. Bár a fenti kép még az ő életművében is a kivételesebb mondatokhoz tartozott, az azonban bizonyos, hogy nála a tudományos közleményekre általában jellemző, a stílus által kifejtett hatások eszközével nem élő értekező próza helyett valami mást találunk. Egyrésztől kiemelkedő (és szorgosan rejtegetett) műveltsége, másrészt ennek a műveltségnek egy sajátos aspektusa, tudniillik az, hogy a történeti és művelődéstörténeti-irodalmi források megértéséhez egyszerre kellett otthon lennie különféle típusú (és nyelvű) szövegvilágokban, harmadrészt kiemelkedő beleérző-képessége azt eredményezte, hogy az írásművei (nagyon kedvelte ezt a kifejezést) majd minden esetben olvasmányosak és plasztikusak voltak, különösen a nagyközönséghez szólók (*Kapisztrán János; A Jagelló-kor*). Nem találtam nyomát, hogy írt volna valaha napilapba, de felteszem, kamaszkorában megpróbálkozott az írással, azért választotta az újságíró szakot. Életútinterjújában azt mondta, hogy soha sem írt megrendelésre, mindig volt elég ideje a művek átgondolására, „érlelésére”. Sajátos stílusára mások is

3 *Történelemszemlélet – történeti tudat – történettudomány*, Publicationes Universitatis Miskolcensis: Sectio Philosophica, 9(2004)/1, 171–182, itt: 176.

felfigyeltek. Kulcsár Erzsébet Bonfini-recenziójában⁴ nem épp minden él nélkül így fogalmaz: „A szerző megenged magának stilisztikai furcsaságokat”, és idéz is néhányat, köztük ezt: „A Mátyás megválasztásán örvendező pesti nép viselkedése [...] körül egész kis kaktuszliget burjánzott fel irodalmunkban”. Végtelenségig lehetne idézni ezeket a „kulcsárizmusokat”, ehelyett inkább arra buzdítom az olvasót, hogy vegye kezébe a szövegeket, és élvezze egy nagy szellem jókedvének visszhangját.

Nem tartom magam hivatottnak Kulcsár Péter munkásságát a maga teljességében felmérni, de szerencsére jelenleg rendelkezésünkre áll néhány olyan információszolgáltatás, aminek segítségével megkereshetjük a rá való hivatkozásokat. Szembetűnő, hogy elsősorban az Irodalomtörténeti Közleményekben, a Századokban és a Magyar Könyvszemlében találkozunk műveire való hivatkozásokkal. Ugyanakkor nem kevés munkáját találhatjuk meg a hadtörténeti és a levéltári bibliográfiákban is, ami azt jelenti, hogy bár ő maga ezeknek a területeknek nem volt közvetlen művelője, de műveit itt is haszonnal olvasták. Tekintve, hogy legfontosabb könyvei valamilyen történeti szöveg kiadását tartalmazták, jó látni, hogy ezek a szövegek a kiadás után életre keltek, a különféle tudományágak művelői munkába vették, használták és kimazsolázták a kutatásukhoz (vagy éppen elméleteikhez) szükséges adatokat. Fügedi Erik a következőképpen fejezte ki a Bonfini kritikai kiadás kiegészítő kötetének elkészítéséért érzett elismerését, sőt háláját:

A jó néhány oldalt tartalmazó hibajegyzék után következik az egész mű névmutatója, nem kevesebb mint 40 ezer tétellel és az előszóban olvasható szabatosan meghatározott elvek szerint. A kötet és a szerzők érdemét talán azzal a megállapítással jellemezhetjük a legjobban, hogy ezzel Bonfini tudományos célokra használható kiadása teljessé vált és felhasználhatóvá. Köszönetet kell mondani a Kulcsár házaspárnak ezért az idegörlő, hálátlan, de a mi számunkra olyan elengedhetetlenül szükséges munkáért: Bonfini hozzáférhetővé tételéért. A kötet megjelenése még egy örvendetes jelenséget mutat: végre folytatódik fontos forrásaink szövegének kritikai kiadása.⁵

Ezzel kapcsolatban Péter a következőt nyilatkozta: „A Mutató elkészítéséhez viszont annyira bele kellett mászni Bonfiniba, hogy akkor már én abból írtam egy monográfiát magáról Bonfiniról, illetve már akkor annyi minden anyagom volt, hogy a fordítást is megcsináltam.” (Az emlegetett sorozat a *Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum*, melynek második kötete is az övé: a Ranzanus-kiadás.)

Egy idő után, de legkésőbb a *Humanista történetírók* megjelenését követően magától értetődővé vált, hogy ha valaki a 15–17. század valamely történetírójáról alkot véleményt, számba kell vennie azt is, hogy Kulcsár mit írt róla. Ritkábban került sor egy-egy konkrét történeti eseménnyel kapcsolatos meglátásának ismertetésére. Kristó Gyula Koppány felnégyeléséről szóló tanulmányban tér ki az elméletére:

4 Száz, 108(1974), 1261.

5 Száz, 111(1977), 603.

A „miért?” kérdésre gyökeresen eltérő választ adott Kulcsár Péter. Nem fogadva el a testrészeknek elrettentés vagy fenyegetés célzatával történő szétküldése elméletét („ez a magyarázat azonban nem elégíthet ki – írja –, hiszen önmagától adódik a kérdés, hogy akkor mi célból küldte a harmadik részt Győrbe. Talán csak nem a németeket akarta megfenyegetni?”), arra a következtetésre jutott, hogy „István a győzelmi jelvényeket nem fenyegetésül küldte szét az ország különböző sarkaiba, hanem éppen ellenkezőleg, megnyugtatóan: azt akarta vele jelképezni, hogy a hatalom új birtokosainak nem kell többé félniük a régi rend visszatértétől”.⁶

Mindebben az az érdekes, hogy Kulcsár Péter legelső munkájáról van szó, de már ebben is kiütközik az a kivételes intuíciós képesség, ami később igazi védjegye lett. Az ötlete pedig olyan frappáns, hogy még a korszak egyik legjobb szakértője is megfontolásra érdemesnek tartja. Sajnálatos, hogy hasonló meglátásait, melyekből egyébként nem volt hiány, s melyeket mindig a rá jellemző alapossággal indokolt, nem eléggé vizsgálták meg mások, és sokszor visszhangtalanok maradtak. Például *A magyar ősmonda Anonymus előtt* című tanulmányát a szakirodalom négyszer idézi, ebből csak egy fogalmaz meg érdemi álláspontot a tanulmány egyik mellékszálával kapcsolatban. Tekintsük ezt lehetőségnek: remélhetőleg a jövő történészei tüzetesebben át fogják tanulmányozni az életművet, beemelik meglátásait az aktuális kézikönyvekbe és tananyagokba, némelyek pedig utánaerednek egy-egy ki nem fejtett sejtésének (ahogy ez eddig is megtörtént nem egy esetben). Ha valaki, akkor ő tudta, hogy a történetírás már csak ilyen, az életművek néha szundítanak néhány évtizedet vagy évszázadot.

Munkájáról egyetlen kimondottan negatív kritikát találtam. Borda Lajos az *Inventarium de operibus litterariis...* kötetről lesújtó véleménnyel volt,⁷ azt meglehetősen hiányosnak tartotta. Azonban Kulcsár Péter szándéka a kötetrel az volt (előszavában is kifejtette), hogy közreadja házi használatra szánt jegyzeteit, azért, hogy az utána jövő kutatóknak ne kelljen mindig ugyanúgy a semmiből adattárat gyűjteniük. („Az alább fekvő anyag negyven-negyvenöt év alatt állt össze, mondhatni, szinte magától, mellékesen és szándéktalanul. De ha már összeállt, kár lenne, ha szétporladna.”) Borda azt hiányolja, hogy kiemelt jelentőségű szerzők, például Temesvári Pelbárt esetében nem sorol fel mindent, holott a könyv szerintem épp az ellenkező ponton erős: abban, hogy összegyűjti a kevésbé ismert vagy ismeretlen szerzők műveit, amelyeket máshol nem találunk meg. Másrészt – utólag – talán feltételezhetjük, hogy Péter már nem érzett magában elég erőt, hogy a művén jelentős változtatásokat ejtsen. Az idézett interjúbán (a kötet megjelenése után három évvel) már arról beszél, hogy felhagyott a kutatással, könyvtárba járással. Sőt: „Amit én tudtam, azt elmondtam, jöjjenek a többiek.” Megjegyzendő, hogy az idő tájt a Könyvszemle egyik szerkesztőjeként nem emelt vétőt Borda írásának megjelenése ellen, noha személy szerint bántotta ez a vélemény.

Nem hiszem, hogy én voltam az egyetlen, aki alaposan meglepődött, amikor találkozott a bevezetőben említett utolsó művel, *A történelemszemlélet előzményeivel*. Bár

6 Száz, 116(1982), 961.

7 MKsz, 120(2004), 201–202.

a *Humanista történetírók* bevezetéseiben és a *Klaniczay-émlékkönyv*ben megjelent tanulmányában is foglalkozott a korabeli történettudomány elméleti kérdéseivel, ámde ez valamiképpen megmaradt egyfajta történeti-filológiai vizsgálódásnak. Itt azonban, akárcsak *Történelemszemlélet – történeti tudat – történettudomány* című korábbi tanulmányában már filozófiai jellegű, az antik filozófusok alapos ismeretét tükröző vizsgálódásokat olvasunk. Preszókratikusok, Arisztotelész, Ágoston, ókeresztény egyházatyák felbukkanása vagy Shakespeare időszemléletének elemzése korábban elképzelhetetlenek voltak egy Kulcsár-szövegben. Mikor olvashatta ezeket? Jelen voltak vajon ezek az ismeretek a korábbi műveiben is? Visszatartotta magát attól, hogy kérkedjen az ismereteivel; műveiben csak arról esik szó, ami a tárgyhoz tartozik, vagyis az ő esetében az, hogy nem hivatkozik valamire, nem jelenti azt, hogy nem is ismeri vagy használja. Egyszer egy könyvtári jellegű beszélgetés során derült ki, hogy tisztában van az információelmélet alapjaival is. Ismeretei ellenére (kissé szabadkozva is) az interjúban ezt mondja:

Én a régi típusú történetírást, illetve hát senki nem nevezi úgy, ismerem, ezt tudom, ezt csinálom. Nehezen tudok elképzelni bármiféle történetírást, amelyik nem a szövegekre épül, mert hiszen mire épülne? A szövegeknek megbízható formában kéznél kell lenniük. Én elhiszem, hogy ez nem a teteje a történetírásnak, hanem valahol az alapjait rakja le, és én ehhez értek.

Király Péter

Görömbei András **(1945–2013)**

A magyar irodalomtudomány számára pótolhatatlan veszteséget, szűkebb környezete számára nem múló fájdalmat jelentett idő előtti eltávozása. Tudtuk ugyan, hogy az emésztő kór kikezdte szervezetét, de bízunk benne, hogy hallatlan önfegyelme, mindig csodált, szívós munkabírása, derűs világszemlélete átsegíti a nehézségeken, s még sokáig köztünk lesz. Köztünk lesz, mert szeretetre méltó egyénisége, szelíd szakmai szigora, mértékadó egyensúlyérzéke, tudományos tekintélye létszükségletét jelentette nem csupán irodalmi, de tágabb értelemben vett kulturális közéletünknek is. Bizakodtunk, mert az a szellemiség, amelyet Görömbei András neve fémjelzett, természetes alkotóeleme, meghatározó értéke volt irodalomtudományi és kisebbségpolitikai fórumainknak, egyetemnek, akadémiai osztálynak, több szerkesztőségnek és kutatócsoportnak, számos tudományos bizottságnak és doktori programnak. Reményeink azon-

ban szertefoszlottak, a szellemi-erkölcsi erő csak ideig-óráig tudott küzdeni a gyilkos kórral. Határainkon innen és túl megdöbbenést keltett halálhíre, szinte hihetetlennek tűnt, hogy többé már nem számíthatunk bölcs tanácsaira, megfontolt kritikáira, szakmai tapasztalataira, biztató szavaira. Kollégáinak, tanítványainak, barátainak hosszú sora fejezte ki mély részvétét 2013. július 16-án, a Farkasréti temetőben, amikor végső nyughelyére kísértük a tudós akadémikust, a kiváló tanárt, a tudományszervező egyéniséget, a szeretett kollégát és barátot.

Irodalomtudósi pályája az egyetemi doktorátus megszerzésével indult, 1970-ben még régi magyar irodalmi témából írta és védte meg értekezését, amelyből két publikációja is megjelent (*Az „ősmagyar” mitológia kialakulása honfoglalási eposzainkban*, Diákköri Füzetek, 1969, 177–208; *Az ősmagyarság képe felvilágosodás és reformkori történetírásunkban*, Studia Litteraria, 1971, 63–78). Ezt követően azonban kutatói érdeklődése a modern irodalom felé fordult, s ebben is kitüntetett helyet kapott a határainkon túli, kisebbségi magyar literatúra. Kandidátusi értekezése már ebből a témakörből készült (*A csehszlovákiai magyar irodalom 1945–1980*, Bp., Akadémiai, 1982), s ez a monográfia mindmáig alapvető és irányt mutató a témakörben. Ezt követte a hetvenes évek romániai magyar irodalmáról szóló áttekintés (társszerző: Bertha Zoltán, Bp., 1983), majd számos kisebb és nagyobb kiadvány, tanulmány, recenzió és riport a határainkon túli magyarság irodalmáról. A korszak irodalompolitikai helyzetében mindez nem csupán kezdeményező és úttörő vállalkozás volt, de merész lépés is a kultúra ügyét diktatórikus módon kezelő hatalommal szemben, s ugyanakkor a magyarság szellemi egységének megőrzése érdekében. Hivatalos részről gyanakvás és rosszsallás kísérte ezt a tevékenységet, olykor háttérbe szorítás és fenyegetés lett osztályrésze. Ő azonban rendíthetetlenül és következetesen dolgozott tovább, párját ritkítóan széles körű olvasottsággal, irodalomelméleti felkészültséggel, de sosem engedve a divatos elméletek csábításának, az irodalom lényegétől eltávolodó, tetszetős teóriáknak. Különösen nagy visszhangot váltott ki Sütő Andrásról készült kismonográfiája (Bp., Akadémiai, 1986), amelynek évekig az asztalfiókban kellett várakoznia, míg végre megjelenhetett és a *Kortársaink* sorozatának legkeresettebb, legsikeresebb kötetei közé emelkedett.

Görömbei András akadémiai doktori fokozatát Nagy László lírai életművéről szóló értekezésével nyerte el (*Nagy László költészete*, Bp., 1992), s ez az elemzési módszerével is példát mutató könyv a modern magyar líratörténet egyik alapművének bizonyult. Emellé kismonográfiáinak egész sora társult: Csoóri Sándor, Sinka István, Nagy Gáspár költészetének első összegző mérlegetését ő végezte el. Tanulmányait, értékelő recenzióit még felsorolni is nehéz lenne. A hatvanadik születésnapját köszöntő személyi bibliográfiája 2005-ben 682 tételt regisztrált, s azóta is újabb publikációinak egész sora jelent meg. Korábbi tanulmányköteteit (*A szavak értelme*, 1996; *Létértelmezések*, 1999; *Irodalom és nemzeti önismeret*, 2003) követték az újabbak (*Azonosság tudat, nemzet, irodalom*, 2008; *Irodalom, nemzet, harmadik út*, 2012), amelyek koherens egységbe rendezve adták közre a különböző fórumokon nagy számban megjelent írásait. Gondolkodásának alapelvét jelentette, hogy az irodalomnak identitásformáló szerepét vallotta, társadalmi szerepét evidenciaként kezelte, miként arról egyik kötetének bevezetésében

írta: „A kisebbségi magyar irodalmi alkotások az esztétikai élményen túl az együtt élő népek számára egymás megismerésének is fontos eszközei. Az irodalom az egyén és a közösség önkifejezése, öntanúsítása.”

Nemzetközi vonatkozásban ugyancsak sokat tett azért Görömbei András, hogy a külföld magyarságképe kedvező szint mutasson. Vendégprofesszor volt Bécsben és Helsinkiben, előadásaival számtalan külföldi konferencián szerepelt Székelyföldről és Kolozsvártól az Ohio állambeli Lake Hope tavánál rendezett magyar találkozóiig, mindenütt erősítve a nemzet szellemi egységét, öntudatát, anyanyelvű irodalmát és tudományát. Finn, ukrán és német nyelven is jelentek meg tanulmányai, kiadványai, amelyek irodalmunkat külhonban tanulmányozni kívánó diákok számára jelentettek eligazítást. De mindezen túl Görömbei András a szó legnevesebb értelmében közéleti ember is volt, tudományos eredményeit, meglátásait mindig a köz javára kamatoztatta. Elnöke volt a Nemzetközi Magyarságtudományi Társaság 2006. évi debreceni kongresszusa szervező bizottságának, de intézetigazgatóként és az egyetem rektorhelyetteseként is ezernyi közéleti megbízatást vállalt és teljesített eredményesen. Élményszámba menő ünnepi beszédei, évfordulós megemlékezései, könyvbemutatói, kiállítási megnyitói és vallomásai önálló kötetben láttak napvilágot (*Sors és alkalom*, Szeged, 2008), s az aktualitás elmúltával is példát, mértéket és erkölcsi iránymutatást jelentenek olvasóik számára. Úgy tudott az egyes alkalmak során megnyilatkozni, hogy mindig maradandót alkotott, mert az életművét hitelesítő emberi tartás állt mögötte, szavai és tettei mindig teljes összhangban álltak, feladatait és vállalt kötelezettségeit mindig a tisztesség és alázat vezérelte.

Ezért lehetett kivételesen nagy hatású tanáregyéniség, tanítványainak, doktori ösztöndíjasainak és barátainak hosszú sora emlékezett meg róla a hatvanadik születésnapját köszöntő kötetben (*„Köszönő és megköszöntő ige”*, Debrecen, 2005). A Kádárkorszak után már a hivatalos elismerések sem hiányoztak: a Magyar Tudományos Akadémia levelező (2001), majd rendes tagjává választotta (2009), Debrecen városának díszpolgára lett, számos szakmai díj után a Kossuth-díjat érdemelte ki. 2013-ban nyerte el a Magyar Örökség-díjat, amit személyesen már nem tudott átvenni, de az így is méltó megkoronázása volt életművének.

Az irodalomtörténészek közössége, a határainkon innen és túl munkálkodó magyarságtudományi szakemberek, kollégák, pályatársak és tanítványok fájdalommal búcsúznak a kiváló tudóstól, a közösségépítő, melegszívű embertől, akitől mindannyian oly sokat tanultunk, s akit soha elfelejteni nem fogunk.

Bitskey István